

JELENA LONČAR, *PERFORMANS POLITIČKOG
PREDSTAVLJANJA: ČEMU SLUŽE GOVORI PREDSTAVNIKA?*,
BEOGRAD: UNIVERZITET U BEOGRADU,
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA, 2023.

Knjiga Jelene Lončar, vanredne profesorke Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, predstavlja pravo osveženje kad je reč o nacionalnom i regionalnom akademskom kontekstu, kao i značajan teorijski i empirijski doprinos izučavanju političkog predstavljanja. Knjigu čine četiri poglavlja koja pokrivaju važne aspekte performansa političkog predstavljanja uopšte, a zatim i konkretne izazove i pitanja u predstavljanju žena i manjina, kao i pitanja autorizacije i odgovornosti. Svako poglavlje ima jasnu strukturu sa aktuelnim teorijskim promišljanjima, pregledom relevantne literature, zanimljivim empirijskim uvidima i kratkim zaključkom, što zaokružuje svaki deo kao logičku celinu, a čitaocima pomaže da se lakše orijentišu u obilju podataka i informacija koje knjiga pruža.

Jezik kojim Jelena Lončar piše knjigu i obrađuje ovako kompleksnu oblast je jednostavan, lako razumljiv i pitak, što se vidi već na prvim stranicama Uvoda. Politički performans se objašnjava običnim jezikom uz dobro poznate primere iz Skupštine Srbije, a onda se iz ugla publike, kojoj se knjiga obraća, zapravo objašnjava kako politički performans izgleda samim građanima. Iz ove mudro odabrane perspektive onih koji gledaju sednice Skupštine i čitaju o njima u medijima Lončar započinje svoju diskusiju o pozitivnim i negativnim stranama političkog predstavljanja i uvodi nas u sopstvenu kritiku postojećih teorija o političkom predstavljanju.

U prvom poglavlju, „Performans političkog predstavljanja: konstruktivistički zaokret”, Jelena Lončar kritički ispituje različite koncepte predstavljanja i njegove brojne definicije, kao i uglove izučavanja, poput formalnog, deskriptivnog, simboličkog, do suštinskog predstavljanja u teoriji Hane Pitkin, ali i kasnijih autora koji su tokom 1990. godina počeli više da se zanimaju za ovaj fenomen. Vodeći nas kroz manja poglavlja, Lončar nam pokazuje kako su se tokom novije istorije smenjivali teorijski zaokreti u izučavanju političkog predstavljanja. I oni koji ne poznaju ovu oblast na ovaj način stižu uvid u razvoj polja, a oni koji se aktivno bave istraživanjima političkog predstavljanja mogu da se podsete na ključne pravce i istorijske

momente koji su odredili pravac izučavanja. Tako nas knjiga vodi preko reprezentativnog zaokreta u teorijama demokratije i objašnjava na koji način su teoretičari demokratije doprineli istraživanjima političkog predstavljanja. Reprezentativni zaokret u teorijskim radovima mnogobrojnih autora se zatim komparativno sudara sa konstruktivističkim zaokretom – u sudaru dva teorijska bloka Lončar ne zbunjuje čitaoce, već im pomaže da bolje razumeju sličnosti i razlike između njih. U prvom poglavlju knjiga opercionalizuje pojam predstavničke tvrdnje, kao i razne tipove predstavljanja, poput žiroskopskog i surogat. Demokratska legitimnost predstavljanja se kritički razmatra kroz pitanja o ulogama koje imaju publika i predstavnička baza, a primer poznatog frontmena grupe U2, Bona Voksa, koji je jednom izjavio da predstavlja ljude iz Afrike koji nemaju nikakvu mogućnost da govore u svoje ime otvara polje za diskusiju o predstavljanju i pomaže čitaocima da shvate šta je zapravo bila prava poruka ovog pevača: „Bono je bio uveren da oni nemaju ni sposobnost ni mogućnost samostalnog delovanja, pa se njima nije ni obraćao. Obraćao se svojim fanovima koje je hteo da zainteresuje za problem gladi u Africi, međunarodnim institucijama i filantropima, nadajući se da će donirati finansijsku pomoć, i zapadnjačkim vladama, koje je hteo da navede da nešto urade kako bi se bar neki problemi u Africi rešili” (Lončar 2023: 49). Na kraju prvog poglavlja autorka nas uvodi u samo pitanje predstavljanja kao performansa, pozivajući se na ključne autore koji su doprineli izučavanju performansa, poput Gofmana i Šeknera, ali i čuvenog kulturnog sociologa Džefrija Aleksandera. Lončar uzima performans kao analitički okvir za izučavanje predstavljanja u institucijama iz dva najvažnija razloga: ovaj okvir pomaže da razumemo kako je predstavljanje isto kao bilo koji drugi performans, funkcioniše po istim principima i dramaturškim elementima, i izvodi se u prisustvu publike, što je drugi važan činilac političke „drame”. Istovremeno, performans je kreativan, ima mizanscen i senzibilitet, ali i jasan kontekst i poruku.

U drugom poglavlju, „Kontinuiteti i diskontinuiteti: predstave o ženama u parlamentu Srbije”, autorka problematizuje ulogu žena u parlamentu sa društvenog, zakonodavnog i teorijskog aspekta i podseća kako se u Srbiji gradio put ka podsticanju ravnopravnijeg učešća žena u političkom životu. U teorijskom pregledu literature u ovom delu knjige stiče se uvid u najvažnija feministička istraživanja predstavničkih institucija. Da bi čitaoci bolje razumeli rezultate empirijskog istraživanja autorka objašnjava konkretan institucionalni i kulturološki kontekst uključivanja žena u politiku u Srbiji od 1990. do danas. Rezultati istraživanja koje je analiziralo govore narodnih poslanica na plenarnim sednicama Skupštine Srbije u periodu od 20 godina (2001–2020) pokazuju povećanje broja govora žena, ali i tema o ženskim pitanjima i problemima. Zanimljivi su

nalazi koji pokazuju partijsku pripadnost žena u parlamentu koje diskutuju o pitanjima žena – do 2012. najčešće su o tim pitanjima govorile predstavnice Srpske radikalne stranke, u godinama nakon toga Demokratska stranka i Demokratska stranka Srbije, da bi posle 2014. Srpska napredna stranka, kao vladajuća partija, zauzela dominantnu poziciju po ovom pitanju. Diskurzivna i kontekstualna analiza pokazuju neke zanimljive okvire za razumevanje uloge žena u srpskoj Skupštini. Autorka nam slika načine i predstave o kojima poslanice govore o ulozi žena u društvu, od stuba porodice, preko pitanja prava trudnica i porodilja, do pitanja nasilja nad ženama. Jelena Lončar nedvosmisleno kritikuje ove predstavničke tvrdnje narodnih poslanica kao one koje su „u najvećoj meri obojene ideološkim pozicioniranjem njihovih političkih stranaka” (Lončar 2023, 90), ali nam istovremeno otvara i novu perspektivu za razmišljanje: autorka kaže da analiza potvrđuje da ideologija utiče na diskurs, ali „ne određuje zainteresovanost narodnih poslanica za političko predstavljanje žena, odnosno da su i predstavnice vrednosne desnice podjednako zainteresovane za obraćanje ženskom biračkom telu kao i predstavnice sa levog ideološkog spektra” (Lončar 2023, 90). U ovom delu knjiga se posebno bavi pitanjima pola i roda i rodne ravnopravnosti, a naročito problemom antirodnih diskursa i ideološkim razlikama u Skupštini Srbije koje su se odrazile na rasprave i usvajanje važnih zakona o rodnoj ravnopravnosti tokom prethodne dve decenije. Posebno je zanimljivo kako se u drugom poglavlju razmatra pitanje transformacije predstavnika i prilagođavanje performansa, naročito kada nam je poznato kako političari prilagođavaju svoje poruke u javnosti i medijskim nastupima. Autorka na osnovu analize daje uvid u to da se najveća transformacija performansa po pitanju predstavljanja žena dogodila u partijama desnice, posebno DSS, SPS, SRS i SNS, od kojih po veličini i dometu transformacije prednjači vladajuća SNS, za koju je pitanje rodne ravnopravnosti postalo jedno od političkih prioriteta poslednjih godina. Lončar nam pažljivo, u pravilnim vremenskim intervalima i fazama razvoja ove partije i njene političke dominacije objašnjava kako se i šta transformisalo po pitanju obraćanja ženama – od politizovanja pitanja nasilja nad ženama do korišćenja žena kao diskurzivnog oružja za omalovažavanje protivnika.

Razmatranje važnog pitanja o deskriptivnom i suštinskom predstavljanju manjina u trećem poglavlju, ako bismo knjigu gledali kao film, započinje mračnim insertom iz predstave „Beton mahala”, koja je svojevremeno bila zabranjena zbog kritike shvatanja nacionalnog i religijskog identiteta Bošnjaka. Na taj način osvetljava se i glavna tema ovog dela knjige, koja proizlazi iz pažljivo odabranog teorijskog okvira i akademske debate o deskriptivnom i suštinskom predstavljanju i osvetljava neka važna pitanja. Na primer, autorka nam daje pregled teorijskih

konceptata i empirijskih istraživanja koja se bave pitanjima responzivnosti, odnosno odgovora predstavnika na percepcije birača, kao i pitanjima performativnosti identiteta, etničkih grupa i njihovih interesa. Treće poglavlje daje uvid i u živu komunikaciju autorke sa dve dominantne teorijske paradigme, deskriptivnim i suštinskim predstavljanjem. Objašnjavajući deskriptivno predstavljanje, Lončar jasno pokazuje šta ono znači i kako se praktično manifestuje, a istovremeno traga za novim definicijama suštinskog predstavljanja i problematizuje nedostatke oba pravca. U oba slučaja autorka ne zaboravlja da se referiše na publiku koja gleda predstavnički performans i zbog toga stičemo utisak da knjiga, ni u delovima pregleda literature, ne gubi svoj glavni fokus. Empirijsko istraživanje, koje čini stub ovog dela knjige, pokazuje koliko i kako su manjine uključene u srpski parlament. Isto kao i u razmatranjima predstavljanja žena, saopštavanju rezultata istraživanja prethodi jedan koherentan kontekstualni blok koji podseća čitaoce na prilike u predstavljanju manjina nakon demokratskih promena 2000. godine. Rezultati analize se zasnivaju na uvide u kreiranje prisustva manjina kroz predstavničke tvrdnje, ali i na konstruisanje suštinskog predstavljanja putem različitih diskurzivnih praksi, na primer iznošenje manjinskih problema u Skupštini, pitanja manjinskih grupa itd. Zanimljivo je da su u obimnom istraživanju manjine kao ravnopravni građani i objektivne kategorije, onakve kakve zaista jesu, predstavljene u tvrdnjama pojedinih narodnih poslanika koji manjine smatraju sastavnim delom srpskog društva, ali su njihove izjave često paradoksalne, naročito kad je reč o većinskim partijama: „Zahtev da se manjine tretiraju kao građani čini osnovu za konstruisanje predstavničkih tvrdnji kao građanskih, a ne manjinskih zahteva. U cilju depolitizacije manjinske pripadnosti, nekoliko poslanika je otišlo toliko daleko da su manjine prikazali prvenstveno kao poreske obveznike i klijente banaka” (Lončar 2023, 146). Ono što je dodatna vrednost trećeg poglavlja je to što objašnjava na koji način se manjine predstavljaju različitim publikama. U tom kontekstu, autorka pokazuje doprinosi diskusiji o javnom mnjenju i publikama političkog performansa, asocirajući da uobičajena interpretacija publika u studijama medija i novinarstva prevazilazi granice tih okvira i upućuje nas na posmatranje publika u slučajevima formalnog i suštinskog predstavljanja. Na primer, kad je reč o formalnom predstavljanju, način na koji je strukturirana politička institucija već dosta upućuje na njenu potencijalnu publiku. Tu se pravi razlika između stvarne i usmerene ili ciljane publike, koja je veoma važna u promišljanju o tome kako različiti predstavnici formulišu svoje tvrdnje o manjinama.

Poslednje, četvrto poglavlje, „Predstavljanje bez izbora: pitanja autorizacije i odgovornosti”, započinje sa nekoliko mračnih „inserterata”, ako bismo

zaista knjigu Jelene Lončar gledali kao film, iz talasa beogradskih protesta tokom 2016. godine koje je izazvalo nezakonito i nasilničko rušenje objekata u Hercegovačkoj ulici, na čijim je temeljima kasnije iznikao Beograd na vodi, kao i kasnijih protesta 2017, 2018, 2019. i 2021. godine koje su organizovale studentske, ekološke i druge organizacije i pokreti. Koristeći snažne elemente storytelling-a, autorka nam priča priču o neformalnom predstavljanju kroz priču o govorima aktivista i lidera na različitim protestima prethodnih godina, na osnovu čega se lakše i bolje razume teorijski okvir procesa proizvodnje predstavljanja, od proizvođača, preko poruke, do njenog delovanja. Na narednim stranicama autorka ispituje postoji li predstavljanje bez izbora, navodeći brojne primere koji problematizuju pitanja predstavljanja inače nepredstavljenih grupa, poput LGBT zajednice, osoba sa invaliditetom, itd. U raspravi o formalnim i neformalnim predstavnicima postavljaju se pitanja dinamičnosti i kreativnosti predstavljanja, kao i autorizacije i odgovornosti, a posebno aktuelne prakse „javnog odobravanja” i davanja legitimiteta predstavničkim tvrdnjama na društvenim mrežama. Ovom delu knjige značajno doprinose i uvidi iz intervjua sa političkim predstavnicima koje je autorka uradila za potrebe istraživanja. Iz njih se iščitava kompleksnost teme, naročito kad je reč o pitanjima transformacije neizabranih predstavnika, koje ima drugačiji put i pravac od transformacije izabranih predstavnika o kojima smo čitali u prethodnim poglavljima. Poseban deo ovog poglavlja se bavi „sinegdohalnim predstavljanjem” kroz primere javnog istupanja glumice koja je pretrpela seksualno nasilje i uzbunjivača koji je uhapšen zbog ukazivanja na korupciju, na osnovu kojih saznajemo kako nas neko predstavlja kroz sopstvene stavove i životna iskustva. Autorka ova razmatranja zasniva na skorijim primerima iz javnog prostora i aktuelnog društveno-političkog konteksta u Srbiji o kojima je javnost obaveštena putem medija, dakle i sama vodi računa o tome da se referiše na primere o kojima već nešto znamo i imamo određene stavove. Knjiga se završava efektnim zaključkom i obimnim spisikom literature koju je autorka konsultovala za potrebe pisanja.

Knjiga Jelene Lončar *Performans političkog predstavljanja: čemu služe govori predstavnika?* daje jasan uvid u jednu kompleksnu temu o kojoj svi svakodnevno razgovaramo jer nas se neposredno tiče, a to je uloga političara u parlamentu, način na koji nas oni predstavljaju, a naročito način na koji drammatizuju, odnosno izvode svoj politički performans. Knjiga će biti važan izvor studentima koje bude interesovalo da o političkim naukama saznaju nešto više iz jednog nedovoljno osvetljenog ugla, kao i stručnjacima, kolegama, pa i političarima, izabranim i neizabranim predstavnicima koji budu želeli da teorijski i empirijski potkrepe svoja znanja o politici, a pre svega publikama prema kojima i sa kojima komuniciraju. Na kraju, sama knjiga je pisana kao jedan pravi performans, po strukturi liči na film,

ima etape i sekvence, scene kojima se otvaraju priče zasnovane na istinitim događajima, glavne i sporedne glumce, pa i titl, odnosno sva ona mesta na kojima se velike teorije i naizgled nejasni koncepti prevode na običan jezik, čime se kontinuirano vodi računa o publici sa druge strane korica.

Aleksandra Krstić
vanredna profesorka, Fakultet političkih nauka,
Univerzitet u Beogradu
E-mail: aleksandra.krstic@fpn.bg.ac.rs